

terrein der theologie valt op te merken kan ons van dienst zijn, nu een nieuwe taak ons wacht.

Dat de oorlog van 1914—1918 inderdaad op de theologie een aanwijsbaren invloed heeft uitgeoefend, zal ieder, die ook maar eenigszins ter zake kundig is, terstond willen toestemmen. Het is ook nauwelijks denkbaar, dat zulk een geweldige gebeurtenis, die zoo diep ingrijpt in alle menschenlijke verhoudingen, spoorloos aan de theologie zou voorbijgaan.

Het is dan ook duidelijk gebleken, dat de theologie sterk onder den invloed kwam te staan van allerlei sentimenten van dien tijd, die door den wereldoorlog werden gewekt. Zooals men pleegt te spreken van een „na-oorlogische poëzie”, waarin de weedom, het pessimisme, de angst en de verschrikking werden vertolkt, zoo kan men met niet minder recht gewagen van een „na-oorlogische” theologie. Spreekt Jaspers in verband met het „epochale Bewusstsein” van het „dunklere Zeitbewusstsein”, dat door de 19e eeuw heen gaat ¹⁾, we kunnen met nog meer reden daarvan spreken vanaf den oorlog van 1914. Dat wil echter allerm minst zeggen, dat het fixeeren van dit „epochale Bewusstsein” zoo simpel is. In de eerste plaats zou het zeker niet juist zijn om alleen maar van den wereldoorlog als factor te spreken. In de hedendaagsche filosofie en theologie wordt vrij algemeen ter fixeering van het tijdsbeeld gewezen op twee figuren in de West-Europeesche wereld, die van grooten invloed zijn geweest: Kierkegaard en Nietzsche ²⁾. Het noemen van deze namen in verband met de crisis van het „donkere tijdbewustzijn” moge ons voor simplisme bewaren, al zal het niet mogelijk zijn vanmiddag achter den wereldoorlog terug te grijpen.

Maar in de tweede plaats is een analyse niet zoo eenvoudig, omdat het uiterst bezwaarlijk blijkt alle denken onder één noemer te brengen. We kunnen echter wel spreken van bepaalde tendenzen, die aan het licht zijn getreden en dan de rol van dominante motieven in de theologie gingen vervullen. Zoo zou men kunnen spreken van praedestinatiaansche, eschatologische en antihumanistische motieven in de theologie na den oorlog.

Door den wereldoorlog werd aan velerlei verwachting de bodem ingeslagen. Het „humanum” en vooral het édel-menschenlijke kwam voor veler besef ernstig in verdenking te staan. Men ging spreken van oer-instincten, die in den wereldoorlog naar boven waren gekomen en die den wijden koepel van beschaving en humaniteit hadden doen ineensstorten. Het evolutionistisch geloof aan den vooruitgang was gebleken een illusie te zijn. In de factoren, waar-

¹⁾ KARL JASPERS, *Die geistige Situation der Zeit*, 1932, pag. 11.

²⁾ KARL JASPERS, *Vernunft und Existenz*, 1925. Eerste voorlezing: Herkunft der gegenwärtigen philosophischen Situation (die geschichtliche Bedeutung Kierkegaards und Nietzsches). Vgl. ook JASPERS, *Die geistige Situation der Zeit*, pag. 13 vv. en K. LÖWITZ, *Kierkegaard und Nietzsche, oder theologische und philosophische Ueberwindung des Nihilismus*, 1933.